

DOI: 10.31648/pw.6872

ADAM OLEKSIUK

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1796-8125>

SGH Warsaw School of Economics

ALOIS RAŠÍN – CZESKI I CZECHOSŁOWACKI EKONOMISTA. PRZEGLĄD WYBRANYCH KONCEPCJI I POGLĄDÓW

Alois Rašín – Czech and Czechoslovak economist. Overview of selected concepts and views

ABSTRACT: Alois Rašín (1867-1923) was a Czech and Czechoslovak politician, economist, one of the founders of Czechoslovakia and its first finance minister. Alois Rašín is also the author of the first Czechoslovak law and the creator of the national currency, i.e. the Czechoslovak koruna. Rašín was a representative of conservative liberalism. This paper presents a review of Alois Rašín's concepts and views as the Minister of Finance of Czechoslovakia. Particular attention was paid to his efforts to regulate the currency and monetary system of Czechoslovakia and to fight galloping inflation (hyperinflation). Rašín supported free competition, believed in an entrepreneurial society, and believed that the state should strive to maintain a balanced budget.

KEYWORDS: Alois Rašín, Czechoslovakia, economist, ministry of finance, economic policy, currency reform, public finance

Pracuj i oszczędzaj.
Alois Rašín

1. Wprowadzenie

Alois Rašín był czeskim i czechosłowackim politykiem, ekonomistą, duchowym ojcem reformy walutowej i twórcą czechosłowackiej korony. 28 października 1918 r. wraz z Antonínem Švehlą, Jiřim Strřibnym, Frantiřkiem Soukupem i Vavrem řrobárem ogłosił niepodległość państwową Czechosłowacji. Był autorem tekstu pierwszej ustawy o utworzeniu niepodległego państwa. Rašín aż dwukrotnie pełnił funkcję ministra finansów (w okresie od 14 listopada 1918 do 8 lipca 1918 oraz od 7 października 1922 do 18 lutego 1923), zyskał miano jednego z twórców i kreatorów nowo powstałego państwa; dbał o stan i bezpieczeństwo czechosłowackich

finansów publicznych (Kosatík 2010; Šetřilová 1997). Jego aktywność na polu naprawy finansów państwowych i wprowadzenia reformy walutowej można porównać do działań polskiego premiera Władysława Grabskiego (1874-1938). Jako minister finansów prowadził restrykcyjną politykę budżetową oraz stosował politykę deflacyjną, celem której było wzmocnienie czechosłowackiej waluty (Rašín 1920). Celem niniejszego opracowania jest ukazanie i przegląd poglądów na kwestie ekonomiczne czechosłowackiego ekonomisty i ministra finansów Aloisa Rašina.

2. Alois Rašín – sumaryczny zarys biografii

Alois Rašín urodził się 18 października 1867 w miejscowości Nechanice znajdującej się w pobliżu miasta Hradec Králové, zmarł 18 lutego 1923 w Pradze. Był czeskim i czechosłowackim politykiem, ekonomistą, a także jednym z założycieli Czechosłowacji oraz jej pierwszym ministrem finansów. To również twórca krajowej waluty, tj. korony czechosłowackiej (Šetřilová 1997; Hoch 1934). Rašín był przedstawicielem konserwatywnego liberalizmu – tzw. wolnościowego konserwatyzmu. Przedstawiciele tego nurtu uznają, że można łączyć idee związane z poglądami konserwatywnymi w zakresie np. poszanowania tradycji z liberalizmem rozumianym jako wyznawanie określonego zbioru praw i obowiązków. Te dwa wydawałoby się sprzeczne prądy według Rašina w bardzo istotny sposób jednak uzupełniają się (Rašín 1920; 1922a; 1922b). Przedstawicielom konserwatywnego liberalizmu szczególnie bliskie są poglądy ekonomistów klasycznych, w tym Adama Smitha, Davida Hume'a, Johna Locke'a, Edmunda Burke'a, Alexisa de Tocqueville'a, ale też myślicieli austriackiej szkoły ekonomii, jak Ludwiga von Misesa czy Friedricha Augusta von Hayeka. Ten ostatni w swojej pracy „The Road to Serfdom” zapisał:

Konserwatyzm, chociaż jest niezbędnym elementem każdego stabilnego społeczeństwa, nie jest programem społecznym; w swych paternalistycznych, nacjonalistycznych i uwielbiających władzę tendencjach często jest bliższy socjalizmowi niż prawdziwemu liberalizmowi; a ze swoimi tradycjonalistycznymi, antyintelektualnymi, a często mistycznymi skłonnościami [...] nigdy nie przyciągnie młodych i wszystkich innych, którzy uważają, że pewne zmiany są pożądane, jeśli świat ma stać się lepszym miejscem (Hayek von 1944, xi)

W 1911 r. Rašín dostał się do Rady Cesarskiej Franciszka Józefa I Habsburga jako członek powiatu Bohemia – Klatovy. W lipcu 1916 r. został aresztowany, osadzony w areszcie w Wiedniu i oskarżony o zdradę i szpiegostwo. Proces Aloisa Rašina, Karla Kramara i Vincenca Cervinki trwał od grudnia 1915 do lipca 1916 r. i zakończył się skazaniem oskarżonych na karę śmierci. Po śmierci cesarza Franciszka

Józefa I i Karola I kary jednak zmieniono na 10 lat więzienia. W czasie pobytu w więzieniu Rašín napisał swoje dzieło „Gospodarka narodowa” (czes. „Národní hospodářství”), które ukazało się w 1922 r. (Rašín 1922c). W lipcu 1917 ogłoszono amnestię (Šetřilová 1997; Hoch, 1934). Po powrocie z więzienia Rašín postrzegany był przez rodaków jako bohater narodowy, zaczął aktywnie działać politycznie. 28 października 1918 r. będąc autorem pierwszej ustawy ustanawiającej niezależne państwo Czechosłowację, wspólnie z Antonínem Švehlą, Jiřím Střibrnym, Vavro Šrobárem, Františkem Soukupem ogłosili niepodległość państwa czechosłowackiego (Kosatík 2010).

W listopadzie 1918 r. zrodziło się Rewolucyjne Zgromadzenie Narodowe. Na pierwszym posiedzeniu członkowie wybrali Tomáša Garrigue Masaryka na Prezydenta Republiki Czechosłowacji i powołali Karela Kramářa na premiera kraju. Alois Rašín miał być początkowo ministrem spraw wewnętrznych, ale ze względu na swoją wiedzę ekonomiczną, a także wysoką inflację ostatecznie został ministrem finansów. W 1919 r. Rašín zamknął granice, od 26 lutego do 9 marca odizolował cały kraj i zaczął stemplować wszystkie pieniądze, z których część potrącał jako pożyczkę rządową (Kosatík 2010). Przez dwa tygodnie otrzymał całkowitą władzę nad policją i wojskiem. Celem tego manewru było „rozdzielenie” walut, po rozpadzie Austro-Węgier, zmniejszenie ilości pieniądza w obiegu i podporządkowanie polityki emisyjnej nowo powstałemu bankowi państwowemu. Po zwycięstwie lewicy w wyborach w 1919 r. premierem został Vladimír Tusar, a Alois Rašín posłem do parlamentu (Šetřilová 1997; Penížek 1926).

W 1920 r. ukształtował się drugi rząd Tusara. Rašín utrzymał mandat posła, będąc wybrany na tę funkcję z ramienia Czechosłowackiej Narodowej Demokracji, która była również częścią Komitetu Pięciu (czes. Pětka). W tym samym roku Rašín opublikował swoją książkę „Mój finansowy plan” (czes. „Můj finanční plan”), opisującą czechosłowacką historię finansową, poczynając od Austro-Węgier, a skończywszy na czasach, gdy zarządzał Ministerstwem Finansów (Rašín 1920). Dwa lata później wydał „Politykę finansową i gospodarczą do końca 1921 r.” (czes. „Finanční a hospodářská politika do konce roku 1921”) oraz „Inflację i deflację” (czes. „Inflace a deflace”) (Rašín 1922b; 1922a). W 1922 r. został mianowany ministrem finansów w rządzie Antonína Švehli. W swojej polityce sprzeciwiał się wysokim wydatkom na cele socjalne i rozdawnictwu publicznych pieniędzy. W ciągu całego życia prowadził politykę deflacyjną, którą uważał za remedium na problemy ekonomiczne kraju; swoją politykę deflacyjną postrzegał jako niezbędną do osiągnięcia przyszłego wzrostu gospodarczego (Novotný 2015). Ponadto dążył do wzmocnienia waluty – czechosłowackiej korony (Koderová/Sojka/Havel 2011).

W 1923 r. doszło do zamachu na Rašína, w wyniku którego poniósł śmierć. Za przyczynę tego zdarzenia uznaje się fakt, iż był powszechnie uważany za ideologa „narodowego kapitalizmu” (Kosatík 2010).

3. Początki reformy walutowej we wspomnieniach Aloisa Rašína

Za najważniejsze dzieło Aloisa Rašína powszechnie uznaje się publikację „Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History”, wydaną nakładem Clarendon (Rašín 1923). Ta ponad 160-stronicowa książka, ukończona w grudniu 1921 r., w bardzo precyzyjny sposób omawia najważniejsza kwestie związane z problemami ekonomicznymi, z jakimi przyszło się mierzyć nowo powstałemu państwu czechosłowackiemu. Jak zanotował sam autor w przedmowie, praca została oddana do druku „w czasie, gdy w wyniku osiągniętego postępu przewyżczyliśmy już wpływy rosyjskiego bolszewizmu i uwolniliśmy się, przynajmniej w najważniejszych działach, spod kontroli obcych państw” (Rašín 1923, XI).

W swoim dziele okres do końca 1921 r. Rašín określa jako pierwszy etap czechosłowackiej polityki finansowej i gospodarczej, który charakteryzował się przede wszystkim – jak to nazywa – „walką o zasady i fundamentalne idee” (Rašín 1923, XI). Na kartach omawianej książki autor prezentuje swoje credo ekonomisty i ministra finansów Czechosłowacji. Zdaje sobie sprawę, że w trakcie walki o niepodległość niektóre bardzo modne i chwytliwe hasła musiały odejść w zapomnienie, gdyż wszechobecna w przeszłości wiara w „państwo i rząd wszechmogący”, zrodzona i jeszcze – jak podkreśla – wzmocniona przez I wojnę światową, a także doktryny głoszące dyktaturę klasową, powoli zanika, podczas gdy coraz większego znaczenia nabiera szacunek dla aktywnego indywidualnego działania, postaw przedsiębiorczych, co – jak sam ocenia – „niechybnie musi przełożyć się na wydajność całej gospodarki” (Rašín 1923, XI). Dodaje, że „niepokoje w umysłach ludności ustępują, plany na przyszłość stają się prostsze i bardziej klarowne wraz z zanikiem demagogii, z jaką wcześniej społeczeństwo musiało mierzyć się” (Rašín 1923, XI), jednocześnie domyśla się, że „pewne nawyki nie znikną od razu, ale jest kwestią czasu, gdy społeczeństwo zrozumie, że jedyną słuszną drogą i szansą na dobrobyt jest powstanie, a następnie trwanie wolnej konkurencji” (Rašín 1922c; 1923, XI).

Pierwszą, największą i najbardziej niepokojącą kwestią, na którą Rašín zwraca uwagę, była potrzeba przeprowadzenia reformy walutowej, ponieważ – na co wskazuje wielu badaczy – nie było wiedzy na temat dokładnej pozycji wymiany walutowej dla poszczególnych jednostek monetarnych w Austro-Węgrzech (Penížek 1926). Warto nadmienić, że bezpośrednio po wybuchu wojny Statut Banku Austro-Węgierskiego został zmieniony w dwóch zasadniczych punktach. Po pierwsze, zawieszono nie tylko zakaz udzielania pożyczek państwu i obowiązek 40-procentowego pokrycia emisji banknotów, lecz także, po drugie, zasadę, że Bank Emisyjny powinien co dziesięć dni publikować oświadczenie o zajętym w tej sprawie stanowisku. W związku z tym nie było wiadomo, ile tak naprawdę banknotów znajduje się w obiegu i w jakim stopniu były one pokryte weksłami i pożyczkami

pod zastaw papierów wartościowych. Natomiast pewne było, że wszystkie złote i srebrne monety, a także złote dukaty zniknęły z obiegu; zostały przetworzone dla przemysłu lub wysłane za granicę. Niezależnie od tego, jak szacował Rašín, „ta waluta nie była znaczna: wynosiła około 300 milionów koron w złotych monetach i 200 milionów w srebrnych monetach” (Rašín 1923, 7). Wprawdzie, co zauważał autor “Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History”,

standard złota został wprowadzony w Austro-Węgrzech, ale wymiana banknotów na złoto została zawieszona, tak że uzyskano rodzaj quasi-systemu waluty złotej. Ponadto [...] ludność była przyzwyczajona do pieniądza papierowego, a zatem ilość monet w obiegu była niewielka (Rašín 1923, 7).

Wszystko wskazywało na fakt, że ogromna liczba niezabezpieczonych banknotów została wyemitowana i wniesiona na rachunek rządowy. Domy finansowe odmówiły przyjmowania depozytów, których oprocentowanie było wyższe niż 1%, w związku z czym za wszystko płacono gotówką, a kredyt jako źródło finansowania całkowicie przestał funkcjonować. Jak dalej konstatuje autor, rząd austro-węgierski był uprawniony, zgodnie ze statutem, do żądania od Banku Austro-Węgierskiego podatku w wysokości 5% w odniesieniu do banknotów, które zostały wyemitowane powyżej określonej kwoty. Ta kwota odpowiadała wysokości rezerwy złota plus 600 mln koron. Jeżeli, np. rezerwa metali wynosiła 1,5 mld koron, czyli 5%, podatek był należny państwu z tytułu wyemitowanych banknotów przekraczających 2,1 mld koron. Celem powyższego środka było zmuszenie Banku do utrzymywania rezerw metali na dostatecznie wysokim poziomie i niezwiększania kwoty waluty, w przeciwnym razie przy stopie niższej niż 5% Bank poniósłby stratę (Rašín 1923, 8). Warunek ten byłby jeszcze bardziej niekorzystny, gdyby wykluczyć zaliczki na pożyczki wojenne. Zostały one podjęte w taki sposób, aby praktycznie doprowadzić do konwersji pożyczek wojennych. Skutkiem konwersji jest zazwyczaj zmiana oprocentowania pożyczek.

Bank zobowiązał się do pożyczki 96% wartości nominalnej tych pożyczek wynoszących 5,5%. Jednak Austro-Węgierski Bank zobowiązał się do pożyczki 75% wartości nominalnej tych pożyczek wynoszącej 5%. Skutek był taki, że po wykupieniu pierwszej pożyczki, w momencie udzielenia drugiej, ludzie subskrybowali ją, pożyczając 75%, w zamian za depozyt pierwszej; podczas gdy w kwestii trzeciej pożyczki przeprowadzili ten sam proces z drugą pożyczką i tak dalej (Rašín 1923, 8).

W ten sposób byli winni więcej niż posiadali, a kiedy pożyczki wojenne spadły do 60%, sytuacja zarówno pożyczkobiorców, jak i Banku była „ryzykowna i niepewna” (Rašín 1923, 11).

Sytuacja Banku była jednak jeszcze gorsza, jeśli wziąć pod uwagę transakcje na rynku bonów skarbowych. W obiegu znajdowała się tak ogromna ilość

papierowego pieniądza, że praktycznie nie posługiwano się kredytem, zaś długi wobec domów finansowych zostały spłacone. Nikt nie pożyczał pieniędzy, nastąpił nagły wzrost depozytów w bankach, kasach oszczędnościowych i bankach pożyczkowych. Domy finansowe nie były w stanie przeznaczyć tych depozytów ani na pożyczki dla potrzeb handlu i przemysłu, ani na kredyty hipoteczne. W istocie zostały zmuszone do obniżenia stopy procentowej do 1%, a później do 0%. Rząd postanowił wykorzystać tę sytuację i przyznał Bankowi prawo emisji bonów skarbowych o oprocentowaniu 4%, z których dochód przekazał rządowi. Rząd ponownie wprowadził je do obiegu. Tym samym władze były zobligowane przed Bankiem do wykupu bonów skarbowych w terminie ich zapadalności, ale nie miał na to środków. Tak więc Bank musiałby pożyczyć niezbędne środki rządowi i wyemitować nowe banknoty w celu spłaty emisji bonów skarbowych (Rašín 1923, 11).

28 lutego 1919 r. jako minister finansów Rašín przedstawił w Zgromadzeniu Narodowym projekt ustawy o stemplowaniu banknotów i potrącaniu 50% dochodu netto, oznajmiając:

Wszyscy powinniśmy mieć świadomość, że nasza korona czeska może być silną walutą i mieć dobrą wartość wymienną tylko wtedy, gdy spełnione są następujące warunki życia gospodarczego. Musimy nauczyć się układać nasz budżet narodowy tak, aby nie wykazywał deficytu, oszczędzać w tym budżecie, wydawać tylko to, co jest absolutnie konieczne, pokrywać ewentualny deficyt podatkami, a nie zaciągać pożyczki i drukować banknoty. Wszyscy musimy nauczyć się pracować, wszyscy musimy nauczyć się oszczędzać. Musimy oszczędzać – oszczędzać i produkować, w przeciwnym razie nasza korona czeska straci na wartości w taki sam sposób jak korona austriacka (Rašín 1923, 75).

Na łamach swojej pracy „Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History” reasumuje:

Oszczędności to dla mnie nie tylko ograniczenie konsumpcji i inwestycji, ale także racjonalny system produkcji zapewniający redukcję kosztów, tak aby cena sprzedaży była jak najmniejsza – a nie system, w którym koszt produkcji jest podniesiony po prostu dlatego, że można go dodać do ceny sprzedaży. Dla mnie praca oznacza wydatkowanie całej naszej energii, abyśmy wyprodukowali nie tylko to, czego potrzebujemy, ale więcej, abyśmy mogli zastąpić to, co wojna zniszczyła lub zużyła. Nie możemy poprawić standardu pieniądza po prostu poprzez uchwalenie prawa tutaj, w Zgromadzeniu Narodowym, ani przez wydanie jakiegoś aktu prawnego; możemy podnieść wartość naszej waluty tylko wtedy, gdy wszyscy będziemy ciężko pracować i oszczędzać (Rašín 1923, 75).

W drugiej połowie 1919 r., korona zaczęła tracić na wartości. W tym samym czasie Rašín opisuje stan budżetu państwa, który stał się – jak to określa – „raczej niepewny” z powodu ogromnego wzrostu liczby pracowników administracji publicznej oraz

ich wysokich uposażeń (wynagrodzeń); także rachunki administracji terytorialnej zaczęły wyglądać „dość wątpliwie”; deficyty były pokrywane z pożyczek, a nie z podatków; zdolność produkcyjna została ograniczona przez wysokie koszty owej produkcji; „lekkomyślne wydatki, ogólna ekstrawagancja i pogoń za przyjemnościami wciąż rosły”, jak konstatuje:

Ten stan rzeczy nie był dla nas wprawdzie szczególny, ale dominował we wszystkich krajach dotkniętych skutkami I wojny światowej. Ludzie byli niecierpliwi i chcieli natychmiast otrząsnąć się ze smutków i trudności [...] i na próżno było próbować pokazać im, że taką postawą jedynie przedłużali jej następstwa (Rašín 1923, 13).

4. Galopująca inflacja, polityka deflacyjna oraz zmiany w sektorze bankowym

Autor „Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History” nazywa „chorobą” galopującą inflację, która w drugiej połowie 1919 r. zaatakowała Republikę Czechosłowacką i doprowadziła do silnej deprecjacji korony, w wyniku której wartość czechosłowackiej waluty zaczęła słabnąć, co było szczególnie odczuwalne w ostatnim półroczu 1920 r. (Rašín 1922b; 1922c). Równocześnie nasilały się także inne problemy gospodarcze, gdy „po klęsce wojsk bolszewickich w bitwie warszawskiej nastąpił kryzys w sferze produkcji, który dotknął nie tylko Czechosłowację, lecz także cały świat” (Rašín 1923, 13).

Ekonomiczne konsekwencje inflacji w kraju Rašín streszcza w kilku punktach. Po pierwsze, na samym początku wojny płacono podwójne ceny za zboże, bydło, konie, wozy itd., wzięte w ramach rekwizycji wojskowej; wzrosły płace w fabrykach amunicji i zbrojeniowych, a następnie w górnictwie węglowym i naftowym; wypłacano rodzinom powołanych żołnierzy zasiłki, tak aby ich dochody wzrastały proporcjonalnie. W ten sposób w pierwszych dniach wojny rozdano ludności 2 mld koron, a jednocześnie ogromne ilości zboża, bydła, materiałów itd. trafiały do składów wojskowych. Wzrosły dochody, a co za tym idzie siła nabywcza ludności, przy jednoczesnym zmniejszeniu dostaw artykułów pierwszej potrzeby. Ci, którzy otrzymywali wyższe dochody, byli gotowi zapłacić wyższe ceny, aby zaspokoić nawet bardziej wysublimowane potrzeby, a zatem ceny wzrosły, wymuszając wzrost płac, wynagrodzeń i zysków przedsiębiorstw. Ten sam fakt doprowadził do wzrostu wynagrodzeń urzędników państwowych, dodatków wypłacanych rodzinom mężczyzn znajdujących się w służbie wojskowej (oficerów i szeregowych). Deficyt budżetowy państwa powiększał się, zaś podatków nie podniesiono, a nawet nie były one pobierane; następowała monetyzacja (drukowanie) pieniądza bez pokrycia.

Po drugie, wzrost dochodów doprowadził także do wzrostu poziomu życia i „ekstrawagancji” tych, którzy nagle zyskali i stali się bogaci. Najbardziej więc poszukiwano dóbr luksusowych. Jak relacjonuje Rašín, wzrosło wśród tej grupy konsumentów pragnienie rozrywki; „teatry, pokazy kinematograficzne i tańce stały na porządku dziennym” (Rašín 1923, 13).

Początek sprawowania funkcji ministra finansów Rašín puentuje w poniższych słowach:

Kiedy przejąłem tekę Ministerstwa Finansów w nowej Republice Czechosłowacji, początkowo moim zamiarem było zapobieżenie kontynuacji inflacji za pomocą interwencji międzynarodowej. Zwróciłem się do ministra spraw zagranicznych dr. Edwarda Beneša, który przebywał wówczas w Paryżu w związku z uregulowaniem warunków zawieszenia broni, aby dążył do powołania międzynarodowej komisji ds. kontroli niemieckich banków cesarskich i austro-węgierskich, której zadaniem powinno być zapobieżenie emisji banknotów nieobjętych zobowiązaniami prywatnymi celem powstrzymania inflacji. Zwróciłem uwagę na fakt, że pokój, który nastąpił, musi prowadzić do uregulowania kwestii monetarnych i że należy zacząć od zapobieżenia dalszej inflacji spowodowanej drukowaniem banknotów. Pomysł międzynarodowej interwencji nie spełnił się albo dlatego, że narody o zdrowych walutach nie mogły sobie wyobrazić strasznych warunków inflacji papierowej waluty i jej katastrofalnych konsekwencji, albo dlatego, że nie czuły się na siłach bronić praw podbitych. Kto teraz dostrzeże, do czego doprowadziła inflacja w Austrii, Niemczech i Polsce i musi teraz doświadczyć skutków niemieckiego dumpingu dla kondycji gospodarczej swojego kraju, z pewnością będzie żałował, że mój pomysł nie został poddany rzetelnemu procesowi weryfikacji (Rašín 1923, 16).

Jak wynika ze wspomnień samego Rašina, autor „Inflace a deflace” nie czekał na żadną interwencję międzynarodową, która przyczyniłaby się do zahamowania inflacji, ale działał pod tym względem samodzielnie. W pierwszej kolejności rozpoczął negocjacje z Bankiem Austro-Węgierskim w sprawie utrzymania przez jakiś czas wspólnej waluty zgodnie z poniższymi warunkami (Rašín 1923, 17):

- każde państwo, które powstało na terytorium Austrii i Węgier lub odziedziło część tego terytorium, powinno mieć prawo do wyznaczenia komisarza rządowego do nadzorowania spraw Banku;
- nie powinno być dozwolone wypłacanie zaliczek na pożyczki wojenne, i to nie tylko ze względu na inflację, lecz także dlatego, że Bank przedstawił zobowiązanie podjęte przez rząd austro-węgierski, aby wypłacić mu odszkodowanie za zwiększone straty z zaliczek na pożyczki wojenne oraz dlatego, że konieczne było podjęcie natychmiastowych kroków w celu zapobieżenia przeniesienia tego zobowiązania na rząd Czechosłowacji;
- nie należy zezwalać Bankowi na udzielanie pożyczek żadnemu państwu, chyba że na podstawie umowy ze wszystkimi państwami sukcesyjnymi.

Wszystkie powyższe warunki zostały spełnione. Powołano komisarzy czechosłowackiego, austriackiego, węgierskiego, jugosłowiańskiego, polskiego, rumuńskiego i włoskiego. W konsekwencji Rašín zakazał wszystkim oddziałom Banku Austro-Węgierskiego na terytorium Republiki Czechosłowackiej udzielania pożyczek wojennych na terytorium Austrii i Węgier (Rašín 1923, 17).

Warto podkreślić, iż władze wojskowe były winne różnym wykonawcom armii znaczne sumy pieniędzy, szacowane na 5 mld ówczesnych koron. Zadłużenie wojenne jasno wskazuje, że warunki wymiany były zagrożone ze względu na fakt, że Bank Austro-Węgier przejął gwarancję jako poręczyciel i płatnik i mógł realizować płatności w złocie lub wydrukować tyle nowych banknotów, ile może wymagać wymiana. Nadzór nad tym postępowaniem należał do Komisarza Rządowego, z prawem weta. Pożyczki wojenne stanowiły poważne zagrożenie nadmiernym wzrostem waluty. Jednak rząd Austro-Węgier zobowiązał się wypłacić Bankowi odszkodowanie za straty wynikające z takich pożyczek. Bank działał zatem w sposób zupełnie nieprofesjonalny, nie ustalając ani wypłacalności, ani tożsamości pożyczkobiorców, ułatwiając w ten sposób konwersję pożyczek wojennych i próby ich pozbycia się. Istniała zatem uzasadniona obawa, że w tych sprzyjających warunkach pożyczki wojenne będą masowo pożyczane i przeliczane na gotówkę, zwiększając w ten sposób inflację (Rašín 1923, 15-16).

Nie ulegało wątpliwości, że czechosłowacka waluta znajdowała się w bardzo złym stanie, a jego poprawę można było osiągnąć jedynie poprzez prowadzenie oszczędności w zakresie wydatków państwowych, bez nieproporcjonalnego wzrostu dochodów ludności; podnosząc zdolności produkcyjne państwa oraz poprzez ograniczenie wszelkiej nieuzasadnionej konsumpcji, a zwłaszcza importu niecelowych i nieuzasadnionych artykułów luksusowych z zagranicy (Rašín 1922c; 1923, 62-64). Najważniejsze było, aby produkcja przewyższała konsumpcję, tak aby Czechosłowacja mogła wykorzystać nadwyżkę z produkcji i jej eksportu na zakup surowców i innych artykułów pierwszej potrzeby za granicą. Rašín wspomina, „należało rozsądnie prowadzić interesy za pomocą zagranicznych środków płatniczych i starać się utrzymać równowagę handlową i płatniczą”. Było to z pewnością gigantyczne zadanie w kraju, który został „ograbiony” na skutek następstw I wojny światowej. Jak zauważa Rašín, brakowało sztucznego obornika, pogłowie bydła zostało zredukowane do jednej trzeciej z okresu przed wojną, przemysł został zmarginalizowany, np. wszystkie części miedziane i mosiężne skierowano do produkcji amunicji, wyroby z ołowiu zarekwirowano na amunicję karabinową, stal do odlewania broni, natomiast drewno do budowy okopów. W każdej dziedzinie życia gospodarczego konsekwencje wojny były zauważalne i bardzo dotkliwe (Rašín 1923, 63).

Panaceum na dobrobyt i wzrost gospodarczy Rašín widział więc w polityce deflacyjnej, czyli w zmniejszaniu się przeciętnego poziomu cen. Należy zaznaczyć, że deflacja może być korzystnym zjawiskiem dla osób o stałych dochodach, powoduje bowiem zwiększenie siły nabywczej pieniądza, stanowi natomiast duże

wyzwanie i przeszkodę dla wielu przedsiębiorstw, zwłaszcza gdy spadają ceny wytworzonych przez nich produktów, a nie spadają ceny używanych przez nich czynników produkcji (kapitału, pracy). Austriacki ekonomista Ludwig von Mises (1882-1973) wyraża pogląd, że zarówno polityka inflacyjna, jak i deflacyjna jest szkodliwa dla długookresowego rozwoju gospodarczego. Rząd angażując się w politykę inflacyjną lub deflacyjną, nie promuje dobrobytu publicznego (wspólnego) ani interesów całego narodu, faworyzuje jedną lub kilka grup kosztem innych. Von Mises jest przekonany, że nie można z góry przewidzieć, której grupie sprzyjać będzie określony środek inflacyjny lub deflacyjny i w jakim stopniu. Ogólny wzrost cen dóbr i usług prowadzi do błędnych decyzji inwestycyjnych oraz nadmiernej konsumpcji, społeczeństwo biednieje, a nie bogaci się. Polityka deflacyjna jest, jak konstatuje, kosztowna dla skarbu państwa i niepopularna wśród szerokich mas społecznych (von Mises 2012; 2013). Twórca monetaryzmu i reprezentant chicagowskiej szkoły ekonomii Milton Friedman (1912-2006) także nie należał do orędowników deflacji (Friedman 1971; 2007). Jeśli ceny spadają, to spadają także płace, natomiast długi pozostaną na tym samym poziomie. Pożyczkobiorcom trudniej jest regulować swoje zobowiązania. Ich ewentualna niewypłacalność jeszcze bardziej obniży ceny i płace. Deflacja podnosi stopy procentowe właśnie wtedy, gdy tak naprawdę powinno się je obniżyć. Dla pożyczkobiorców liczy się bowiem realna stopa procentowa, a więc stopa procentowa pomniejszona o inflację. Jednak spadające ceny oznaczają, że inflacja jest ujemna, więc realne stopy procentowe rosną. Co prawda Alois Rašín nie mógł znać poglądów Milтона Friedmana, ale nawet współcześni mu ekonomiści, tacy jak Karel Engliš (1880-1961), Josef Macek (1887-1972) czy przemysłowiec i założyciel przedsiębiorstwa Bata Tomáš Baťa (1876-1932), krytykowali jego deflacyjne pomysły; mimo tego uważał ich wprowadzenie za niezbędne (Mach 2003; Novotný 2015; 2010). Jednak zastrzegał, że implementowanie tej polityki musi być procesem, gdyż nie można nagle przestawić się na deflację, ponieważ szybko uwidoczniłyby się skutki takiego działania w bilansie handlowym i płatniczym. Jednak deflacji, jak przekonywał, nie da się uniknąć, jest to konieczne, aby osiągnąć dobrobyt ekonomiczny (Rašín 1922a, 16). Pierwotnym zamiarem ministra finansów Rašina było wycofanie 80% (docelowo 50%) waluty w formie przymusowego depozytu, który zostałby „uwolniony” poprzez zapłacenie podatku od nieruchomości. Wypłacone pieniądze gromadzono na specjalnym koncie (Mach 2003). Kurs korony w stosunku do walut obcych zaczął się umacniać, wzrosła jej siła nabywcza, do której musiał dostosować się zarówno krajowy poziom cen, jak i system pozostałych zmiennych ekonomicznych. W 1922 r. płace spadły nawet o 30% (w przypadku płac urzędników spadek wyniósł 10%), a wiele cen obniżyło się nawet o 40% (Novotný 2015).

Na kartach swojej pracy „Inflace a deflace” Rašín uznał, że niski kurs walutowy korony jest niezwykle niebezpieczny dla rozwoju gospodarki. Co prawda, oznacza ułatwienia dla eksportu, ale jednocześnie skutkuje silnym wzrostem cen

produktów importowanych, a także niewielkim wzrostem cen, płac i kosztów produkcji. Oznacza to duże straty dla handlu wewnętrznego, ponieważ ten, kto sprzedaje po niskich cenach, nie kupi takiej samej ilości towarów po rosnących cenach. Niski kurs czechosłowackiej korony oznacza międzynarodową sprzedaż na eksport siły roboczej i produktów po obniżonej cenie (Rašin 1922a).

I tak, aby skutecznie walczyć z inflacją i wprowadzić politykę deflacyjną, rząd przejął pełną kontrolę nad eksportem i importem. Nic nie mogło być importowane bez pozwolenia władzy, a rząd nie udzielił zezwoleń na import np. artykułów luksusowych, takich jak wyroby z jedwabiu, ozdobne pióra, futra, owoce tropikalne, pomarańcze, przyprawy i likiery; także nie wyraził zgody na wydawanie paszportów na wyjazdy za granicę w celach turystycznych. Rząd czechosłowacki chciał przekonać swoich obywateli, że zdrowa gospodarka wymaga wyrzeczeń w postaci oszczędności i powstrzymywania się od kontentowania przyjemności. W tym celu ograniczył działalność hoteli i zajazdów, wprowadzając przepisy, że mogą one pozostać otwarte tylko do godz. 22.00 i 23.00. Nie dopuszczano żadnych odstępstw od tej zasady. Credo Rašina pod tym względem można streścić słowami samego autora: „zawsze byłem i nadal jestem zdania, że tylko republikańska i purytańska prostota może uwolnić narody Europy od nieszczęść wojny” (Rašin 1923, 77).

Inflacja ze wszystkimi jej konsekwencjami była spowodowana nie tylko wzrostem ilości pieniądza w obiegu, lecz także nadmiernym wzrostem dochodów dużych grup ludności. Gdyby ilościowa teoria pieniądza była poprawna, marka i korona austriacka powinny osłabić się, ponieważ w tych dwóch krajach nastąpiła aprecjacja waluty, podczas gdy korona czeska powinna umocnić się, gdyż nie nastąpiła jej aprecjacja. Mimo to ta sama deprecjacja dotknęła koronę czeską i pojawiły się te same zjawiska, które towarzyszą każdej inflacji – wysokie ceny, pogoń za przyjemnościami, pogarszanie się zdolności produkcyjnej i dążenie do niezrealizowanego zysku. Rašin stwierdza, że nie może tego przypisać żadnej innej przyczynie niż nieproporcjonalnym dochodom, które prowadzą do nadmiernej konsumpcji, a także niedoborom towarów, które nie są wytwarzane w wystarczających ilościach z powodu ograniczonej zdolności do pracy i łatwego życia prowadzonego przez klasy produktywne cieszące się wysokimi dochodami. Równowaga budżetu państwa jest niekorzystna, konsumpcja przewyższa produkcję, maleje siła nabywcza pieniądza w kraju, co znajduje swój odpowiednik w wartości wymiennej korony w innych krajach. Saldo wymiany towarów i usług z zagranicą wykazuje deficyt i wynika z pazerności konsumentów, gdyż koniecznie muszą oni posiadać dobra, których nie ma na rynku krajowym, w związku z czym rośnie wielkość sprowadzanych towarów z zagranicy. Obywatele, nad czym Rašin ubolewa, nie kupują już wina produkcji krajowej, ale importowane: nadreńskie, wina z regionu Bordeaux i szampana. Tkaniny Brunn lub Reichenberg przestały być już dla konsumentów wystarczająco dobre, a duży popyt jest kierowany na tekstylia sprowadzane z Anglii; jabłka i gruszki zostały wyparte przez orzechy włoskie i laskowe,

pomarańcze, daktyle, figi i migdały (Rašín 1923, 75). Była to reakcja społeczeństwa na wyrzeczenia wojenne.

Kryzys rynkowy spowodował, że producenci musieli przestać przerzucać zwiększone koszty produkcji na konsumentów; ponieśli straty i doszli do wniosku, że trzeba prowadzić interesy i produkcję w rozsądny i ekonomiczny sposób. Z kolei klasa robotnicza zaczęła dostrzegać, że wysokie płace można utrzymać tylko w zamian za wysoką produkcję, a jej wysiłki były teraz skierowane nie na wzrost płac, ale po prostu na ich utrzymanie na tym samym poziomie (Rašín 1923, 76). Wszelkie zamierzenia rządu zostały zwrócone w kierunku osiągnięcia równowagi budżetowej. Cel ten można było osiągnąć nie przez zaciąganie pożyczek, lecz przez nakładanie nowych podatków, zarówno centralnych, jak i lokalnych, oraz dzięki kontrolom skarbowym. Powyższe działania pozwoliły „powoli, ale z rosnącą intensywnością Republice Czechosłowackiej wychodzić ze swojego nie zrównoważonego stanu i przystąpić do naprawy szkód spowodowanych rokiem powojennych zawirowań” (Rašín 1923, 77). Poza kwestiami, które już zostały rozwiązane, administrację finansową Republiki Czechosłowackiej wezwano do zajęcia się innymi wymagającymi zadaniami i wdrożeniem odpowiednich środków zaradczych. Rozwiązania, które miały być podjęte, nosiły częściowo charakter przygotowawczy, skierowane zostały na działania w przyszłości, a częściowo posiadały charakter prewencyjny, mający na celu zapewnienie, że państwo nie będzie obciążane za jakiś czas ciężarem, wynikającym z przeszłości i nierozwiązanych problemów. Oto wymieniam najważniejsze zadania (Rašín 1923, 130):

- wyzwolenie czechosłowackiej bankowości i systemu kas oszczędnościowych spod wpływów austriackich i węgierskich;
- nacjonalizacja tych przedsiębiorstw, które wcześniej miały swoją siedzibę poza terytorium Republiki i na terenie byłej monarchii austriackiej lub węgierskiej, podczas gdy ich działalność znajdowała się na terenie Czechosłowacji;
- ograniczenie podwyższania kapitału przez przedsiębiorstwa w wyniku presji deprecjacji waluty;
- kontrola giełdy w zakresie spekulacji walutą i dążenie do zapewnienia, aby ceny papierów wartościowych podążały za wahaniami międzynarodowego kursu waluty krajowej;
- rozwiązanie problemu mieszkaniowego;
- przejście od ograniczeń ekonomii wojennej do wolności handlu i wolnej konkurencji.

Administracja państwowa stanęła przed zadaniem zorganizowania systemu bankowego i kas oszczędnościowych nie tylko ze względu na własne operacje kredytowe, lecz także w celu zwiększenia zaufania publicznego i zachęcenia ogółu społeczeństwa do oszczędzania i inwestowania. Początkowo 55% udziałów w Bohmische Eskompte-Bank, którego cały kapitał zakładowy znajdował się w rękach Niederosterreichische Eskomptegesellschaft, wykupili akcjonariusze związani

z Zivnostenska Banka. Wszystkie oddziały Kreditanstalt für Handel und Gewerbe w Czechosłowacji zostały przejęte przez Bohemian Discount Bank. Oddziały banków wiedeńskich tymczasowo dopuszczono do prowadzenia działalności, ale wszystkie otrzymane depozyty musiały być pokryte transakcjami krajowymi. Jednocześnie musiały stać się one albo niezależnymi instytucjami, albo połączyć się z bankami czechosłowackimi. I tak Wiedeński Merkur-Bank został przekształcony w Komerční Banka; oddziały Oesterreichische Landerbank włączono do Hospodářská Uvěrni Banka w Pradze; Wiener Bank-Verein utworzył niezależny bank, oddziały Verkehrsbank połączyły się z Moravská Ažurní a Průmyslová Banka, natomiast oddziały Banku Anglo-Austriackiego zostały włączone do nowego Banku Anglo-Czechosłowackiego (Rašin 1923, 131). Zmiany w systemie bankowym miały kolosalne znaczenie z punktu widzenia wdrażanego ogółu reform na terytorium Republiki Czechosłowacji.

5. Podsumowanie

Dla badaczy zajmujących się ekonomią polityczną przykład Czechosłowacji odnoszący się do kwerendowanego okresu jest niezwykle atrakcyjny i barwny. Rašin wniósł znaczący wkład w praktykę, ale także w teorię ekonomii Czechosłowacji w pierwszych latach po I wojnie światowej. Był zwolennikiem wolnej konkurencji, wolności, odpowiedzialności, praworządności, zasad i przyzwoitości w życiu społecznym. Żył głębokie przekonanie, że oszczędności oznaczają korzyści dla wszystkich, którzy chcą i produkować, i zarabiać. Tym samym przedkładał oszczędności nad konsumpcję. Jako minister finansów stał się symbolem reformy walutowej i czechosłowackiej korony. Autor „Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History” w swoim najważniejszym dziele pisał:

W pracy tej starałem się nakreślić najważniejsze z powojennych problemów wolnego państwa Czechosłowacji. Wojna pozostawiła swoje blizny nie tylko na wsi, na miejscu jej działań, ale także w sercach i umysłach ludzi. W wyniku wojny obywatele porzucili przyzwoitość, zasady, gloryfikowali egoizm, następowała erozja dobroci i współpracy, ludzie stali się zawistni wobec siebie – to były katastrofalne konsekwencje minionego okresu. Ten, kto chciałby oceniać gospodarcze i finansowe następstwa wojny, nie powinien tego robić bez należytego uwzględnienia mentalnego nastawienia społeczeństw w całej Europie, które często wykazywało oznaki całkowitego odchylenia od normalności (Rašin 1923, 154).

Analizując lata 1918-1920, Rašin, jak sam przyznaje, był przekonany, że wszyscy obywatele nowo utworzonego państwa, niezależnie od dzielących ich różnic i klas społecznych, do których należą, z ogromnym zaangażowaniem i bezinteresownością

przyczynią się do odbudowy wyzwolonego kraju i ustanowienia jego gospodarczego życia na określonych fundamentach i zasadach. Jednak zauważył, że

Potem przyszedł czas, kiedy zaczęto popełniać błędy, być może pod złowieszczym wpływem propagandy bolszewickiej Rosji – błędy, które wyrządziły wiele szkód, ale [...] naród powrócił do nawyków przedsiębiorczości i gospodarności, które były podstawą osiągniętego postępu (Rašín 1923, 154).

Należy zaakcentować, że jego polityka deflacyjna spotkała się z wielowymiarową krytyką, choć sam Rašín zaprzeczył, że deflacja była jego celem i de facto odrzucił ilościową teorię pieniądza, a bardziej skłaniał się w kierunku teorii endogenicznych podaży pieniądza (Mach 2003). Po jego śmierci porzucono politykę deflacyjną. Jak pisze wielu badaczy, analizy wskazują, że występujące zmiany siły nabywczej czechosłowackiej waluty mogły służyć określonym grupom interesów (Novotný 2015).

Mimo owej krytyki Rašín zsyntetyzował prowadzoną przez siebie politykę gospodarczą w następujący sposób:

można rzeczywiście twierdzić, (...) że ze wszystkich narodów Europy Czechosłowacja odniosła największe sukcesy w pokonywaniu nieuniknionych trudności towarzyszących wojnie, co jest wynikiem niezłomnego zamiaru i ogromnych wysiłków na rzecz urzeczywistnienia swojego rodzimego geniuszu i spełnienia narodowego przeznaczenia (Rašín 1923, 155).

Zarówno w omawianym w niniejszej pracy okresie, jak i w latach późniejszych, w odróżnieniu od większości krajów regionu Europy Środkowej i Wschodniej, Czechosłowacja ze względu na gospodarcze powiązania z Niemcami oraz Austro-Węgram, cywilizacyjnie i kulturowo była bliska Zachodowi. To właśnie w tym obszarze lokowała swoje aspiracje, czego współczesnym odzwierciedleniem jest jedno z państw, tj. Republika Czeska, powstała po podziale Czechosłowacji na dwa suwerenne państwa 31 grudnia 1992 r.

Bibliografia

- FRIEDMAN, M. (1971), *Monetary History of the United States, 1867-1960*. Cambridge.
FRIEDMAN, M. (2007), *Price Theory*, Aldine Pub. New York.
HAYEK, A. VON (1944), *The Road to Serfdom*. Abingdon-on-Thames.
HOCH, K. (1934), *Alois Rašín, jeho život, dílo a doba*. Praha.
KODEROVÁ, J./SOJKA, M./HAVEL, J. (2011), *Teorie peněz*. Praha.
KOSATÍK, P. (2010), *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha.
MACH, P. (2003), *Alois Rašín a teorie deflační politiky*. URL: <http://www.petrmach.cz/alouis-rasin-a-teorie-deflacni-politiky>.
MISES, L. VON. (2012), *Human Action: A Treatise on Economics*. Eastford.

- MISES, L. VON. (2013), *Theory of Money and Credit*. New York.
- NOVOTNÝ, R. (2010), *Bancor: Měna proti krizi?* URL: <https://www.investujeme.cz/clanky/bancor-mena-proti-krizi>.
- NOVOTNÝ, R. (2015), *Alois Rašín: Chtějme silnou korunu!* URL: <https://www.investujeme.cz/clanky/alois-rasin-chtejme-silnou-korunu>.
- PENÍŽEK, J. (1926), *Dr. Alois Rašín, Úvahy a vzpomínky (se dvěma obrazy)*. Praha.
- RAŠÍN, A. (1920), *Můj finanční plan*. Praha.
- RAŠÍN, A. (1922a), *Inflace a deflace*. Praha. [https://www.bibliothecaeconomica.cz/library/, file:///C:/Users/adamo/Downloads/391_2011-04-14-05-53-5546.pdf](https://www.bibliothecaeconomica.cz/library/file:///C:/Users/adamo/Downloads/391_2011-04-14-05-53-5546.pdf).
- RAŠÍN, A. (1922b), *Finanční a hospodářská politika do konce roku 1921*. Prague.
- RAŠÍN, A. (1922c), *Národní hospodářství*. Prague.
- RAŠÍN, A. (1923), *Financial Policy of Czechoslovakia during the First Year of its History*. Oxford.
URL: <https://archive.org/stream/financialpolicy00rasuoft#page/n5/mode/2up>.
- ŠETŘILOVÁ, J. (1997), *Alois Rašín: dramatický život českého polityka*. Praha.

